

УДК 911.3

Сагач О.В., Юденкова К.В.

ІНТЕГРАЦІЙНІ ПРОЦЕСИ В ЧОРНОМОРСЬКОМУ РЕГІОНІ

Розглянуто питання взаємодії організацій різних рівнів у зоні Чорноморського басейну. Особливу увагу було приділено політичному, економічному та енергетичному вимірам співробітництва, співпраці у сфері безпеки тощо.

Ключові слова: Чорноморський регіон, інтеграція, ЄС, ОЧЭС

Рассмотрены вопросы взаимодействия организаций разных уровней в зоне Черноморского бассейна. Особое внимание было уделено политическому, экономическому и энергетическому измерениям сотрудничества, сотрудничества в сфере безопасности и т.д.

Ключевые слова: Черноморский регион, интеграция, ЕС, ОЧЭС

This article presents the question of interaction between organizations at different levels in the area of the Black Sea. Particular attention was paid to political, economic and energy dimensions of cooperation, security cooperation and others.

Keywords: The Black Sea region, integration, EU, BSEC

Постановка проблеми. Наприкінці 80-х – на початку 90-х рр. минулого століття в Чорноморському регіоні відбулися фундаментальні політичні та економічні зміни. Проте і останніми роками регіон Чорного моря та процеси, що відбуваються в країнах цього регіону, привертають все більшу увагу міжнародного співтовариства. Посилюється вплив інтеграційних процесів, що підвищує важливість економічного,

транзитного та енергетичного потенціалу регіону для сучасних міжнародних відносин. В той же час процес регіональної співпраці знаходиться у прямій залежності від стабільності та економічного розвитку країн регіону та міждержавної взаємодії. Керуючись національними інтересами, основами і принципами зовнішньої політики, Україна надає величезне значення забезпеченню безпеки і стабільності в Чорноморському регіоні.

Актуальність дослідження полягає в тому, що активна участь України в регіональному співробітництві країн Чорноморського басейну дасть можливість вирішити цілий ряд важливих питань політичного, економічного, транспортно-енергетичного, демократичного характеру, що будуть сприяти формуванню необхідної основи для розвитку стабільних відносин з причорноморськими країнами, а також, в значній мірі, зміцнювати міжнародний авторитет нашої держави.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. У науковій літературі питання інтеграційних процесів в Чорноморському регіоні залишаються дискусійними. Причому не лише серед українських дослідників, а й серед зарубіжних науковців. Важливими для вивчення перспектив Чорноморського регіону є роботи Тассінарі Ф., Корнелла С., Джонсона А., Нілссона Н., Хагстрома П., Казадумова Р. Серед вітчизняних вчених даною проблематикою займаються: Пирожков С., Василенко С., Волович О., Шелест Г., Соскін О., Шаров Є., Гончаренко О., Філіпенко А. Серед наукового доробку суспільних географів варто відзначити праці Багрова М.В. та Короми Н.С., які, зокрема, присвячені дослідженню геополітичної ситуації та безпеці в регіоні, Смирнова І.Г. – вивченню транспортно-логістичних аспектів даного регіону тощо. Спектр невирішених проблемних питань, а також присутність інших суб'єктів (США , Західна Європа) в регіоні Чорного моря ускладнюють здобуття консенсусу між усіма сторонами міжнародних відносин. Тому багато питань залишаються відкритими як для науковців, так і для державних діячів.

Постановка завдань та мети дослідження. Серед поставлених завдань варто виділити такі: аналіз взаємодії організацій різних рівнів у зоні Чорноморського басейну. Мета дослідження – вивчення перспектив поглиблення інтеграції та співробітництва в рамках Чорноморського басейну.

Виклад основного матеріалу. Розширення присутності в Чорноморському регіоні НАТО і ЄС, зростання впливу європейських інститутів на південний схід регіону об'єктивно ведуть до появи Середземноморсько-Чорноморської зони економічного співробітництва і безпеки. Інтеграція Чорноморського регіону в Середземноморсько-чорноморську зону співпраці і безпеки відбуватиметься на тлі двох паралельних процесів – глобалізації і регіоналізації. Її суть полягатиме у формуванні єдиного світового економічного простору і органічному входженні в нього даного регіону. І в той же час, в створенні і зміцненні

регіональних і субрегіональних інтеграційних угруповань – ОЧЕС, НАТО, СНД, ГУАМ, ЄС тощо.

Чорноморський регіон привертає до себе стратегічну увагу провідних країн світу. Від самого початку спостерігалось поступове зростання інтересу та посилення присутності міжнародних організацій та великих країн – ЄС, НАТО, США тощо. Це обумовлено не тільки його важливим геостратегічним положенням та енергетичним потенціалом, але й посиленням політичного, економічного, транспортного аспектів та аспектів безпеки регіонального розвитку. Ще одним важливим чинником посилення присутності цих організацій в регіоні та набуття Чорноморським регіоном якісно нового рівня стало приєднання Румунії та Болгарії до НАТО та їх членство у Європейському Союзі. Важливим чинником є поєднання ЧР з Балтійським та Каспійським регіонами, що дає можливість експертам розвивати концепцію співробітництва у форматі «Балто-Чорноморсько-Каспійський регіон» як єдина мезорегіональна система. Вихід ЄС та НАТО безпосередньо в регіон свідчать про те, що розширений ЧР розглядається як міст в широкому стратегічному просторі, тобто в міжрегіональному значенні[2].

З точки зору міжрегіональної перспективи важливість ЧР розглядається у трьох напрямках. По-перше, це головна політична та економічна об'єднуюча ланка між Європою та Азією, на перехресті міжнародних транспортних напрямів і комунікацій «Схід-Захід» та «Північ-Південь», на межі «азійської (мусульманської) і європейської (християнської) цивілізацій». По-друге, ЧР є частиною загальноєвропейського простору безпеки, який характеризується різноманітними кризами, напругою в міждержавних відносинах та конфліктним потенціалом. По-третє, для багатьох країн Чорноморський регіон є важливим фактором у підвищенні енергетичної безпеки. Чорноморсько-Каспійський регіон є головним центром нової енергетичної безпеки та центром переплетення інтересів країн-транзитерів та країн-експортерів енергоресурсів. Зважаючи на посилення інтересу до Великого ЧР з боку ЄС, НАТО та Росії, а також Китаю, Індії та Ірану, очевидним є той факт, що майбутній розвиток регіону буде формуватися значною мірою під впливом трендів та політики глобальних гравців, регіональних тенденцій та у тісному зв'язку з суміжними регіонами[2].

Аналізуючи процеси співпраці ЄС та країн Чорноморського регіону, можна констатувати, що головним пріоритетом для Європейського Союзу у взаєминах із чорноморськими країнами є просування добробуту, демократії, миру, стабільності та безпеки. Окрім проблем, власне, розширення, Європейський Союз пов'язує із Великим Чорноморським регіоном перш за все, тема енергопостачання. Оскільки, на фоні зниження видобутку газу в Північному морі, посилюється залежність Європи від близькосхідної нафти та російського газу, надійне і безперервне постачання нових енергетичних ресурсів із Каспійського басейну через та навколо Чорноморського басейну набуває величезного значення. Проблема

безпеки енергопостачання в Європу неодмінно викликає низку питань, пов'язаних із Каспієм. Таким чином, тема безпеки та безперервності енергопостачання через країни регіону, які важко гарантувати на фоні конфліктів та нестабільності всередині цих країн, набудуть для розширеного Європейського Союзу надзвичайно важливого значення, особливо тоді, коли буде реалізовано проекти, які поєднують трубопроводами Європу із Каспієм, що надовго змінить картину європейського енергопостачання.

Євросоюз також зацікавлений у просуванні демократії у Чорноморському регіоні. З огляду на це ЄС вже вніс принципи захисту прав людини та політики демократії до низки угод щодо Партнерства та співробітництва, котрі він уклав із країнами регіону. Фактично, Євросоюз став дійсно важливим інструментом у створенні громадянського суспільства та вільних медіа у нових незалежних державах регіону Чорноморського басейну. Проте, для більш вдалої роботи, слід визначитися із пріоритетами і обрати кілька найбільш цікавих та плідних площин для діяльності. Такими пріоритетними площинами зокрема могли би стати енергетична співпраця, транспорт, взаємодія у галузі екології, риболовецький промисел, туризм та ряд інших.

Іншими проблемами Великого Чорноморського регіону, які турбують Європу, є нелегальна імміграція, наркотрафік та загальне зростання кримінальної активності. Нарешті, проблеми для безпеки в чорноморському басейні створює концентрація місць компактного проживання різноманітних національних меншин вздовж узбережжя та на кордонах між країнами регіону. Оскільки більшість цих країн мали в своїй історії міжетнічні конфлікти, нерідко в них дискримінувалися національні меншини, деякі з яких вдавалися до збройних дій задля захисту свої прав. Це спричинило численні національні конфлікти, сепаратизм та мільйони біженців у регіоні. На жаль, жоден із сепаратистських конфліктів (у Нагірному Карабасі, Абхазії, Південній Осетії, Придністров'ї чи Чечні) не отримав задовільного розв'язання, і не має достатніх передумов для їх вирішення. Отже, допоки ці національні конфлікти не будуть розв'язані, в регіоні не може бути гарантована політична стабільність.

Регіональне співробітництво у Чорноморському регіоні розглядається більшістю учасників як головний механізм приєднання до загальноєвропейського інтеграційного процесу. Ключову роль в цьому процесі відводиться Організації Чорноморського економічного співробітництва (ОЧЕС) як єдиній регіональній структурі зі значним потенціалом, можливостями та перспективами. ОЧЕС, що була створена у 1992 р. за ініціативою Туреччини, сьогодні об'єднує 12 держав, частина який не має морських кордонів. Відповідно до Статуту ОЧЕС, основними напрямками діяльності в рамках ОЧЕС є: торгівля і економічний розвиток; банківська справа і фінанси; зв'язок; енергетика; транспорт; сільське господарство; охорона здоров'я і фармацевтика; охорона довкілля; туризм; наука і техніка; обмін статистичними даними та економічною

інформацією; співробітництво між митними та іншими прикордонними органами; боротьба з організованою злочинністю, незаконним обігом наркотиків, зброї, радіоактивних матеріалів тощо [4]. Поширення кола завдань для ОЧЕС пов'язано з намаганнями відповідати сучасним потребам міжнародного життя: сталий економічний розвиток неможливий без вирішення проблем «м'якої» безпеки: боротьба з транскордонною злочинністю, нелегальною міграцією, контрабандою та наслідками існування на території окремих країн неврегульованих конфліктів. Всі згадані фактори стали основними стимулами для приєднання до ОЧЕС і низки країн-спостерігачів, серед яких слід згадати Австрію, Єгипет, Ізраїль, Італію, Польщу, Словаччину і Туніс, які вбачають у цьому регіоні свої економічні і політичні інтереси. Яскравим прикладом місця організації в регіоні є факт налагодження співробітництва між ОЧЕС з іншими міжнародними регіональними організаціями та ініціативами. Наприклад, з 1999 р. ОЧЕС має статус спостерігача в Генеральній асамблеї ООН, а також отримання низкою міжнародних неурядових організацій статусу секторального діалогового партнера в ОЧЕС [2].

Слід підкреслити, особливе значення ОЧЕС в контексті європейських інтересів в регіоні. ЄС схвально сприйняв підписання Статуту Організації Чорноморського економічного співробітництва та заявив про готовність забезпечувати практичну підтримку через профільні програми. Активна позиція з боку країн-членів ОЧЕС (Україна, Туреччина, Грузія та ін.) та ЄС (Греції, Болгарії та Румунії) щодо посилення відносин з ЄС, зокрема в економічній сфері, створило додатковий поштовх для організації ОЧЕС у напрямі до посилення співробітництва в регіоні. Також це призвело до отримання Європейською Комісією статусу спостерігача в ОЧЕС у 2007 р. Цей крок став основою для розвитку інституційної співпраці між регіональною організацією і ЄС, а також базисом для глибокого залучення ОЧЕС в проекти Євросоюзу. Таким чином, ОЧЕС є поки єдиною регіональною організацією, яку Європа офіційно вибрала як основного партнера для роботи в регіоні [2].

Прикметним є той факт, що практичну зацікавленість долучення до проектів співпраці в рамках Чорноморського регіону виявляють не лише причорноморські країни, а й країни так званого розширеного Чорноморського регіону. Зокрема, Південного Кавказу (Азербайджан та Вірменія), західних Балкан (Сербія, Чорногорія, Албанія), які також є членами ОЧЕС. Низка причорноморських країн є суб'єктами інших регіональних організацій та ініціатив, серед яких: Спільнота демократичного вибору, Чорноморський форум діалогу та партнерства, Центральноевропейська ініціатива, Пакт стабільності, Південно-Східний європейський процес співробітництва, процес Дунайського співробітництва, Ініціатива з питань співробітництва у Південно-Східній Європі, Рада Міністрів оборони Південно-Східної Європи тощо. Усі вони так чи інакше спрямовані на зміцнення стабільності та безпеки в розширеному регіоні Чорного моря та поглиблення процесів європейської

інтеграції. Водночас варто зауважити, що наявність такої кількості регіональних ініціатив часом призводить до дублювання їхніх функцій, розпорошення обмежених фінансових ресурсів для виконання найпріоритетніших та нагальних проектів[3].

Попри чітке розуміння та постійне обговорення перешкод, що стоять на заваді ефективного регіонального співробітництва, держави ЧР залишаються розділеними через переважання в деяких країнах пріоритету національних інтересів над спільними регіональними; велику кількість різноманітних ініціатив, які пропонують одні країни та відхиляють інші, членство в таких організаціях, як НАТО та ЄС; участь у субрегіональних структурах ОЧЕС, ГУАМ, Чорноморський форум, Black Sea Harmony, BLACKSEAFOR тощо; відсутність чіткого уявлення та моделі подальшого регіонального співробітництва; відсутність послідовного та впливового лідера; суперечності та проблеми у стосунках між країнами регіону (заморожені конфлікти, відносини з НАТО); обмеженість ресурсів багатьох країн ЧР, що примушує керівництво цих держав обирати тільки ті напрями або варіанти розв'язання проблем, які дадуть реальні результати чи переваги для країни. Окрім перелічених перешкод на шляху до регіональної співпраці, останніми роками зростає роль такого чинника, як інтереси так званих внутрішньо-зовнішніх гравців: ЄС, США, НАТО та Росії[3].

Висновки. Отже, регіональне співробітництво країн Чорного моря ґрунтується на численних спільних інтересах. Існують окремі аспекти, в яких окремі країни намагаються використати свій потенціал та переваги на свою користь, але реалізувати ті чи інші напрямки самостійно вони все одно не в змозі. На сьогоднішній день ОЧЕС дійсно є єдиною повноцінною організацією регіонального масштабу, яка має механізми для розвитку регіонального співробітництва та яку розглядають більшість гравців Чорноморського регіону як потенційно найвпливовішу та найефективнішу регіональну структуру. Значення ОЧЕС поступово зростає, що значною мірою обумовлено інтересом Європейського Союзу до неї. Участь Європейського Союзу в процесах Великого Чорноморського регіону обумовлюється чинниками, які відображають інтереси і стратегічні плани цієї структури відносно регіону. Більш того, з великою часткою ймовірності можна чекати збільшення інтегрованості ЄС в проекти, програми і процеси регіону. Україна, як один з ключових учасників регіонального співробітництва чорноморських країн, має прямі інтереси в розвитку регіону, зміцненні демократії та безпеки, розширенні економічного співробітництва, забезпеченні прав і свобод людини тощо.

1. Аїдин М. *Європейські інтереси в регіоні Чорного моря* - <http://dialogs.org.ua/ru/cross/page8470.html>

2. Максименко І.В. *Перспективи розвитку відносин в рамках ОЧЕС: нові можливості для активізації співпраці.* - *Проблеми и перспективы развития сотрудничества между странами Юго-Восточной Европы в рамках Организации Черноморского экономического*

- сотрудничества. Материалы шестой международной научно-практической конференции. – Донецк-Одесса, 2008. – Т.1. – с. 284-294.
3. Перспективи співробітництва між ЄС та регіональними організаціями Чорноморського регіону. Матеріали міжнародної конференції (Київ, 27 квітня 2007 р.) / Національний інститут проблем міжнародної безпеки. – К.: НІПМБ. 2007. – 182 с.
4. Статут Організації Чорноморського економічного співробітництва від 05.06.1998.// <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?user=c&sp=i&find=1&org=369>.
5. Україна і світове господарство: взаємодія на межі тисячоліть / А. С. Філіпенко, В. С. Будкін, А. С. Гальчинський та ін. — К.: Либідь, 2002. — 470 с.
6. Штибликов Д. Загрози і виклики безпеки в Чорноморському регіоні. - Український журнал - 6/2011. 5.